

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора історичних наук, професора
Робака Ігоря Юрійовича на дисертацію Андріяки Ганни Олександрівни
«Роль земств у становленні та розвитку медико-санітарного
обслуговування населення Київської губернії (1904 – 1917 рр.)», подану на
здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю
07.00.01 – історія України.

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Представлене дисертаційне дослідження, безумовно, здійснено в межах соціальної історії. Тієї її складової, яку ми називаємо соціальною історією охорони здоров'я. У наших західних колег дещо інший підхід й інша термінологія. Для західних вчених це Social History of Medicine (соціальна історія медицини). Такий термін яскравіше демонструє міждисциплінарний характер роботи, її зв'язок з історією медицини. Дисертаційні роботи такої спрямованості – надзвичайна рідкість у сучасному вітчизняному історичному просторі. Хоча в західних країнах навпаки зростає інтерес істориків до подібних проблем. У нас наразі дисертації з історії медицини взагалі не виконуються, а з дотичної до неї історії охорони здоров'я захищаються вкрай рідко. Тому само звернення дисертантки до такої теми вже набуває неабиякої цінності. Дослідження з історії охорони здоров'я збагачують скарбницю історичного досвіду, адже вивчаючи минуле, ми набуваємо знань для оптимізації важливої складової гуманітарної сфери суспільства – соціального здоров'я. Проблеми боротьби за збереження і зміцнення соціального здоров'я, використання історичного досвіду такої боротьби сьогодні, в умовах лютої пандемії, коли соціальне здоров'я похитнулося, стають ще актуальнішими.

Сучасне реформування вітчизняної системи охорони здоров'я на засадах децентралізації актуалізує звернення до історичного досвіду земської охороноздоровчої діяльності, аби використати її здобутки в сучасних умовах. А хвиля переселенців з анексованого Криму і непідконтрольних територій Донецько-Луганського регіону ставлять на часі використання земського досвіду надання медичної допомоги біженцям Першої світової війни.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їхня достовірність. Дисертаційна робота, виконана Г. О. Андріякою, є самостійним, ґрунтовним науковим дослідженням, в якому розкриваються якісні зміни в організації медико-санітарного обслуговування населення Київської губернії на початку ХХ століття в процесі формування в ній земської охорони здоров'я; закономірності її розвитку та вплив на її зміст і напрями зовнішніх чинників; протиріччя вітчизняної земської соціальної медицини; позиціонування її на тлі соціальних, економічних та політичних викликів зазначеного періоду; науковий внесок видатних учених – колишніх земських лікарів.

Робота, базуючись на змістовному, багатоаспектному фактологічному фундаменті, дає змогу доповнити прогалини і правдиво висвітлити маловідомі сторінки історії вітчизняної медичної допомоги та санітарно-протиепідемічної справи в Україні.

Джерельна база, на якій здобуті дослідницькі результати, викликає повагу. Вона ґрунтовна і різноманітна, репрезентована широким комплексом документів і матеріалів, належне використання яких дало можливість всебічно висвітлити досліджувані події, явища і процеси, досягнути їхню соціальну значущість.

Єдність історичного і логічного, спроби відшукати закономірності, факти, які б пояснювали успіхи і помилки процесу становлення земського медико-санітарного обслуговування населення Київської губернії – саме цей шлях авторкою обраний як найважливіший методологічний орієнтир. Застосовані дисертанткою принципи та методи наукового пошуку не викликають заперечень.

Основні положення, викладені в дисертації, належним чином аргументовані і науково виважені, а, отже обґрунтовані, ergo достовірні. Авторські висновки змістовні, викладають найважливіші результати дослідження і відрізняються глибиною.

Наукова новизна одержаних результатів і повнота їхнього викладу в опублікованих працях. Наукова новизна кандидатської дисертації Г. О.

Андріяки полягає в тому, що в ній вперше здійснене дослідження широкого комплексу проблем процесу організації земствами охорони здоров'я населення в Київській губернії на початку ХХ ст., зокрема в роки Першої світової війни, а сам цей процес показано як соціальний феномен, який, з одного боку, впливав на розвиток суспільства, а, з іншого, – змінювався під впливом політичних, економічних, воєнних та інших чинників. Основні негативні чинники, які гальмували розвиток земської охорони здоров'я впродовж багатьох років, авторка слушно пов'язує з політичними і бюрократичними перепонами, що існували в Російській імперії.

Основні положення і висновки дисертації знайшли необхідне відображення в публікаціях здобувачки, а саме в 7 статтях у наукових фахових виданнях України зі спеціальності 07.00.01–«Історія України», 5 з яких індексовані в наукометричних базах, а також матеріалах 3 наукових конференцій різних рівнів. Публікації висвітлюють суть усіх розділів дисертації.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність. Подана до захисту дисертація має чітку і продуману структуру, що підпорядкована виконанню мети та основних завдань дослідження. Архітектоніка дисертації цілком прийнятна. Рукопис складається зі вступу, трьох розділів, що в свою чергу поділяються на підрозділи, висновків, списку використаних джерел і літератури.

Далі виділяю ряд положень з головних структурних частин дисертації, що висувуються особисто здобувачкою наукового ступеня й характеризують її особистий внесок у розвиток історичного знання.

Отже, у вступній частині обґрунтована актуальність, сформульовано мету, предмет і об'єкт дослідження, визначені хронологічні та географічні межі наукової праці, висвітлено наукову новизну і завдання, практичне значення роботи, апробацію результатів, зв'язок з науковими темами; розкрито теоретико-методологічну базу, особистий внесок дисертантки, апробацію і структуру роботи.

У першому розділі авторка аналізує стан наукової розробленості проблеми, дає історіографічний огляд виявленим публікаціям, характеристику джерельної та методологічної бази наукового дослідження.

Дисертантка зробила досить цікавий, змістовний аналіз вітчизняних авторів трьох періодів історичної наукової думки (дорадянського, радянського, сучасного) і наукових доробків зарубіжних науковців другої половини ХХ – початку ХХІ ст.ст. У джерелознавчому підрозділі широко представлено великий масив опублікованих і неопублікованих матеріалів, переважна частина яких вводиться до наукового обігу вперше. Це свідчить про вміння дослідниці фахово здійснювати пошукову роботу в архівних установах, наукових бібліотеках і музеях.

Звертає на себе увагу другий розділ дисертації «Історичні передумови та напрями діяльності земства у сфері медичної допомоги на зламі ХІХ – ХХ століть», в якому Г. О. Андріяка концептуально представила передумови введення земської сфери громадського здоров'я на території Київської губернії; розкрила фінансову складову господарчої діяльності тамтешніх органів земського самоврядування в охороні здоров'я; репрезентувала соціально-побутове забезпечення медичних працівників земської служби, їхнє професійне удосконалення; розкрила реалізацію земських проєктів впровадження дієвих медико-санітарних заходів у київському регіоні в довоєнні роки.

У третьому розділі «Особливості земської медичної допомоги населенню в період Першої світової війни» Г. О. Андріякою репрезентовано зміну нормальної життєдіяльності органів земського самоврядування у зв'язку з війною. Розглянуто приєднання Київського губернського земства до Всеросійського земського союзу, його допомогу хворим і пораненим військовим, а також здійснення інших проєктів, пов'язаних з воєнним часом. Крім того, охарактеризовано стан земської охорони здоров'я у часи Великої війни (1914–1918) і початкового періоду Української революції (1917–1921), показано поступовий занепад і остаточне припинення земської медико-

санітарної діяльності в географічних межах дослідження. З огляду на маловивченість діяльності органів земського самоврядування в умовах того воєнного часу взагалі та в царині надання медико-санітарної допомоги фронтовикам і цивільному населенню особливо, здобувачка детально простежила той період із наданням великого масиву статистичних даних, здебільшого з видань Київської губернської земської управи та її Санітарного бюро. Осмисливши їх, вона фахово відтворила відповідну діяльність земств Київщини. Вбачаю в цьому беззаперечний реальний внесок Г. О. Андріяки в історичну науку.

Висновки по роботі достатньо повно відображають її зміст.

Список використаних джерел і літератури, як на мій погляд, виконаний якісно. Додатки дають змогу ширше осмислити поданий матеріал на підставі значного цифрового матеріалу, підбраного авторкою.

Оцінюючи в цілому зміст дисертації, слід відмітити, що робота справляє позитивне враження. Розділи дисертації логічно пов'язані між собою, що свідчить про глибокий комплексний підхід до розв'язання поставленої проблеми.

Аналіз змісту дисертації дає підстави зазначити, що об'єкт, предмет, мета і завдання дисертаційного дослідження відповідають спеціальності 07.00.01 – історія України, а отже, і профілю спеціалізованої ради Д 26.235.01.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації. Зміст автореферату відповідає тексту дисертації і вірно передає авторську концепцію, її методологічну позицію, систему аргументацій та висновків.

Зауваження і дискусійні положення. Безумовно позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Г. О. Андріяки, її актуальність і ґрунтовність, ретельність опрацювання великої кількості дійсно змістовних джерел, вдалий добір фактів, маю водночас зазначити, що вона, природно, не ідеальна. Проаналізоване дисертаційне дослідження, як і кожна наукова праця, викликає

деякі зауваження, які заслуговують, на мою думку, на додаткове обговорення.

1. Стосується теми дисертації. Особисто я негативно ставлюсь до усталеної формули «становлення і розвиток». Адже становлення – це і є процес розвитку. Виходить тавтологія, плеоназм. Інша справа, «постання і подальший розвиток». В будь-якому разі, таке словосполучення затерте, заяложене. Хоча й випробуване часом.

2. «Стан наукової розробки теми». Не «розробки», а «розроблення».

3. с. 18. Цитую: «Уперше...: охарактеризовано нормативно-правові акти Російської імперії, що законодавчо закріплювали запровадження органів земського самоврядування, їхнє застосування на практиці тощо; визначено основні напрями роботи земських медичних установ, їхні контакти з місцевими органами розпорядчої та виконавчої влади». Без уточнення стосовно Київської губернії звучить некоректно. Оскільки це раніше робили інші історики, про яких йдеться в історіографічному підрозділі дисертації.

4. Дуже непоганий джерелознавчий підрозділ дещо «змазує» відсутність повноцінного висновку.

5. Маю зробити зауваження до підрозділу 1.3 «Специфіка методів наукового пошуку». Тема дисертації розкривається не в хронологічному (як в тексті, с. 59), а в проблемно-хронологічному порядку, де кожна структурна частина дисертації – це розгляд певної проблеми, а вже розглядається вона в хронологічній послідовності.

6. У підрозділі 2.3 «Умови формування та соціальні гарантії медичних кадрів. Гендерний чинник» зокрема йдеться про матеріальне забезпечення земських медичних кадрів. Цитую: «...будівництво службового будинку для лікаря... обійшлося у сумі 5 144 руб. 92 коп., а спорудження службових квартир... – у 10 298 руб. 87 коп.» (с. 103). Далі на трьох сторінках (102–105) наводяться численні дані про суми заробітної платні та всіляких компенсацій різних земських медичних працівників Київщини. Проте залишається не зрозумілим, це багато чи мало. Тому що будь-які доходи та витрати можна

адекватно оцінити тільки у порівнянні з іншими доходами та витратами при урахуванні існуючих цін. А скільки можна було на ті гроші чого купити? А яке їхнє співвідношення із зарплатами інших категорій службовців, зокрема лікарів (муніципальних, відомчих, професійних, станових, медичної професури)? Як, врешті решт, був матеріально забезпечений лікарський, середній і молодший земський медичний персонал, достатньо чи недостатньо? Далі, вже в наступному розділі на с. 115 наводиться кошторис на утримання лікарсько-санітарного бюро. Без коментарів. І знову незрозуміло, багато це чи обмаль, на ці гроші бюро шикувало чи ледь животіло. Теж саме стосується інших бюджетів, балансів і виплат, наведених на с. 126–128, 132, 133, 150–152, 156, 157, 160, 163, 166, 172–176.

Щодо гендерного чиннику, то на с. 101 наведений приклад тільки по одній особі, що не може бути показовим. Чи варто було вносити до заголовку?

7. С. 177. Йдеться про запрошення земською адміністрацією вокально-інструментальних ансамблів у шпиталі для розважання хворих бійців. Неадекватна термінологія. Перші ВІА з'явилися в Україні в 1960-ті роки. Мабуть, називалися згадані колективи якимось по-іншому, оскільки термінологічно виникають асоціації з електромозичними інструментами, яких тоді не існувало.

8. У підрозділі 3.2. здобувачка виділяє окремі структурні частини. Не можу назвати їх пунктами, оскільки авторкою вони не пронумеровані та як пункти не зазначені. У цих частин є власні назви. Наприклад, «Стаціонарна медична допомога» (с. 185), «Амбулаторна медична допомога» (с. 186), «Санаторно-курортне лікування» (с. 189), «Стоматологічна допомога» (с. 191) і окремо «Лікувальний напрям земської медицини» (с. 197). А хіба все вищенаведене до лікувального напрямку не належить? Безперечно належить.

9. Таблиці в додатках доречні та змістовні, але без посилань на джерела дані в них виглядають не досить доказово. Врешті-решт, вони не безпідставні: дисертантка в самому тексті, коли посилається на ці таблиці, заразом дає посилання на джерела. Проте, з моєї точки зору, було б краще навпаки: в тексті

посилатися тільки на додатки, а в додатках робити посилання до кожної таблиці.

Висловлені зауваження суттєво не впливають на позитивну оцінку дисертації Г. О. Андріяки. Вони загалом не знижують безперечних здобутків роботи.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України. Дисертація Г. О. Андріяки є оригінальним, самостійним, цілісним і завершеним науковим дослідженням, яке має чітку, послідовну й логічну структуру, характеризується широкою та ґрунтовною джерельною базою. Одержані результати в сукупності забезпечують досягнення мети дослідження і розв'язання його наукових завдань. За змістовим наповненням, структурою, новизною, важливістю і глибиною наукових розробок, коректністю оформлення дисертаційна робота Андріяки Ганни Олександрівни «Роль земств у становленні та розвитку медико-санітарного обслуговування населення Київської губернії (1904–1917 рр.)» відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 (зі змінами), Наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 Про затвердження вимог до оформлення дисертації, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри суспільних наук
Харківського національного медичного університету

І.Ю. Роба